

*СРПСКА СЛАВИСТИКА: КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФИЈА:
РАДОВИ СРПСКЕ ДЕЛЕГАЦИЈЕ НА XVI МЕЂУНАРОДНОМ
КОНГРЕСУ СЛАВИСТА : ТОМ 1, ЈЕЗИК,
УР. РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ, ВЕЉКО БРБОРИЋ.*

Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018, 427.

Међународни конгреси слависта одржавају се на сваких пет година, што представља добру прилику да се за дати период процене научни резултати истраживања из различитих славистичких дисциплина, подстакне и усмери њихов даљи развој и прошири сарадња међу славистима из различитих научних средина. Рад на самом конгресу олакшава чињеница да делегација сваке земље пре самог конгреса објављује зборник радова својих учесника и на тај начин научној јавности представља резултате својих славистичких истраживања.

Као земља-домаћин конгреса, Србија је имала право да на конгрес делегира више учесника него обично, што је послужило као одлична прилика за додатну афирмацију рада српских слависта. Зато су реферати српске делегације објављени у двотомној колективној монографији под насловом *Српска славистика*. У првом тому су представљени радови из лингвистичке славистике, а у другом из књижевности и фолклора. Притом, монографија обухвата само радове који су представљени као реферати у секцијама, док ће радови српских учесника тематских блокова и округлих столова бити штампани у току ове и следеће године у посебним публикацијама њихових организатора.

Први том колективне монографије *Српска славистика* чине радови 28 српских слависта-лингвиста. Сваки рад прати библиографски преглед коришћене литературе и резиме на страном језику. Монографија започиње радом академика Предрага Пипера, који је прочитан као један од пленарних реферата конгреса. Остали радови дати су по азбучном реду. Ради прегледности излагања у овом приказу представимо радове груписане према научним дисциплинама чије проблеме обрађују.

У пленарном реферату „О српској лингвистичкој славистици друге половине XX века” (стр. 7–36) Предраг Пипер излаже општу слику развоја српске лингвистичке славистике у том временском периоду. Важност тог периода огледа се у чињеници да се у великој мери њиме одређује савремено стање српске лингвистичке славистике, те се хронолошки наводе доминантне истраживачке области, проблеми, теоријско-методолошки правци и шире друштвено-политичке околности које су утицале на обликовање српске славистике и рад водећих лингвиста. Међу њима су свакако Александар Белић, Павле и Милка Ивић, а нове методе у српској лингвистици почињу да се примењују и под утицајем Николаја Толстоја, Жежија Бартмињског, Јурија Апресјана, Александра Бондарка, Валерија Мокијенка, што сведочи о живом дијалогу српске славистике са осталим славистичким срединама. У том смислу значајан је закључак аутора да су нове теоријске идеје и методи у српску славистику долазили углавном преко истраживања оних слависта који су се бавили језицима који се у Србији изучавају као страни, тј. захваљујући славистима, који су се бавили контрастивним и типолошким истраживањима. У даљем тексту даје се подробен извештај о истраживањима у дијалектологији, историји српског језика, историји српског књижевног језика, етимологији, фонологији и прозологији, граматици, лексикологији, лексикографији, фразеологији, ономастици, когнитивној лингвистици, контрастивној лингвистици, лингводидактици, стилистици, и на крају, славистичкој историографији.

Неколико радова посвећено је *теоријско-методолошким питањима* различитих дисциплина. Снежана Петровић и Марија Вучковић у реферату „Етимолошки речници српског језика – од концепције ка методологији” (стр. 245–258) упознају читаоце са

процесом израде двају етимолошких реченика српског језика – *Етимолошког речника српског језика* и *Приручног етимолошког речника српског језика*, при чему указују на различит приступ грађи у ова два речника, њеном избору, обради и етимолошком опису, што је условљено циљном групом којој су речници намењени.

Полазећи од многострукости појма функције на различитим језичким нивоима, али и у оквиру различитих лингвистичких праваца, Весна Половина у раду „Појам *функције* у лингвистици текста/дискурса у јужнословенској лингвистици” (стр. 259–267) анализира његово значење у тим лингвистичким дисциплинама у јужнословенској (претежно српско-хрватској) научној средини. При томе издваја неколико аспеката са којих се врши анализа јединица већих од реченице – анализа функционалне перспективе реченице, анализа у оквиру функционалне стилистике, прагматике, затим дискурсно-прагматичка анализа и проучавање текстова базирана на корпусној лингвистици.

С друге стране, Стана Ристић и Ивана Лазић-Коњик у раду „Развојне тенденције етнолингвистике у савременој српској лингвистици” (стр. 345–356) дају преглед развоја етнолингвистичких истраживања у српској славистици у контексту развоја теоријских погледа Московске и Лублинске етнолингвистичке школе, при чему се пореди развој њихових теоријских поставки како међусобно, тако и са неким другим сличним правцима у светској лингвистици, попут антрополошке лингвистике и неких поставки когнитивне лингвистике. Као битан предуслов успешног бављења етнолингвистиком у Србији ауторке виде окупљање истраживача у једној институцији, а као даље задатке постављају лексикографски рад, картографисање језичких и културних датости, објављивање нових монографија и даљи рад на домаћим и међународним пројектима из ове области.

Српска *дијалектологија* заступљена је радовима Софије Милорадовић и Слободана Реметића. Софија Милорадовић посветила је свој реферат (стр. 213–228) дијалекатској синтакси, конкретно граматикализацији предлога *од* у призренско-тимочком и козовско-ресавском дијалекту, при чему се стање посматра у контексту сличних процеса конвергенције у балканском језичком савезу. Предлог *од* у овим дијалектима употребљава се са генитивом и акузативом при изражавању великог броја односа који се у књижевном језику изражавају другим падежима (аблативним генитивом, локативом са предлогом *о*), а може изражавати узрок, посесивност и директни објекат. Оваква граматикализација предлога *од* објашњава се утицајем словенских и несловенских чланова балканског језичког савеза који су дали подстицај за унутардијалекатске иновације. Реферат Слободана Реметића „Српски дијалекатски комплекс у светлу миграционих струјања (лингвистички и социolingвистички аспект)” (стр. 327–344) разматра питање историјске дијалектологије о утицају миграција на лингвистичку карту српског дијалекатског ареала, која може помоћи у потрази за старијим стањем језика из времена сеоба.

Српски слависти традиционално дају велики допринос славистици кроз проучавање *историје српског језика*. Питања језичке дијахроније разматрају се у светлу општег развоја индоевропских и словенских језика, а до нових сазнања долази се и откривањем, описивањем и проучавањем нових споменика српкословенске писмености. У том смислу занимљив је рад Јасмине Грковић-Мејдор „Развој клаузалне допуне когнитивних предиката у српском језику” (стр. 89–105) у ком се разматра процес изградње такве допуне у светлу општег развоја допунске клаузе у српском језику с посебним освртом на темпо промена, распрострањање иновационих таласа, варирање у дијахроној и синхроној перспективи и семантичке чиниоце који су играли улогу у том процесу. На обиљу примера из историјске и дијалекатске грађе утврђује се да унутарјезичка мотивација лежи у типолошкој промени индоевропских језика од семантичког ка синтаксичком устројству реченице, тј. да се промена заснива на трансформацији из транзитивног у конфигуративни систем са аргументском структуром. Развој је текао унутарјезичким

процесима и поделио српски језички простор на два дела – на југу и истоку, који улазе у балкански језички савез са разликовањем фактичког и нефактичког *да*, а на остатку српског језичког ареала такође се формирала разлика, али се за изражавање фактивности користи везник *јер*. Овај процес је и данас у току преко уопштавања *да*-клаузе.

Значајан је прилог Гордане Јовановић и Мирослава Вукевића „О партиципу у српско-словенском спису *О осам врста речи*” (стр. 117–123) у ком се поред осврта на губљење партиципа у историји српског језика даје и превод дела овог списа који се односи на тај облик. Рад је значајан како за проучавање ових облика у српскословенском језику, тако и за проучавање историје словенске граматичке мисли уопште. Тему партиципа у српској средњовековној писмености даље разрађује Марина Курешевић у раду „Активни партиципи у средњем стилу српске средњовековне писмености: могућ правац развоја српског књижевног језика” (стр. 173–188). Средњи стил карактеришу неканонски и непрофани садржаји, те је прилагођен широј публици, тј. књижевни језик чија је норма била отворена за утицаје из старосрпског вернакулара, што га чини погодним за проучавање. Ауторка описује употребу активних партиципа са морфосинтактичког, комуникативног и стилског аспекта, при чему одступања од норме тумачи променама у старосрпском вернакулару поредећи њихову употребу у средњем и ниском стилу. Такво проучавање развојних процеса чини овај рад иновативним на методолошком плану. Основна развојна линија огледа се, пре свега, у смањењу употребе активних партиципа у именској функцији и порасту прилошке, што је даље водило њиховој граматикализацији у чисто прилошке форме.

Питањима стилова српскословенског језика посвећен је и рад Владимира Полмца „Слагање негација у српскословенском језику са аспекта функционалног раслојавања” (стр. 269–283). Аутор потврђује хипотезу о књишком карактеру конструкције са негираним универзалним квантификатором у препозицији и одсуством негације уз предикат преко поређења дистрибуције конкурентних конструкција за изражавање слагања наслеђених из старословенског канона. Поред потврде хипотезе, утврђује се да је конструкција чешћа у вишем стилу српскословенске писмености него старословенске.

Поводом 700 година од настанка првог словенског превода *Јерусалимског типика*, Виктор Савић је свој рад посветио анализи односа између народне и књижевне лексике у *Типику архиепископа Никодима* (стр. 357–372). У раду се анализирају грецизми, неологизми и калкови из књижевног језика, наслеђена старија лексика заједничка црквенословенском и народном језику, те народна лексика уз издвајање критеријума за њену иденфикацију.

Један рад посвећен је и питањима лексике из каснијег периода развоја српског језика. Исидиора Бјелаковић у реферату „Лексичка спојивост у књижевном језику Срба прве половине 19. века” (стр. 49–60) анализира спојивост лексема *Сунце*, *рат* и *војна* у предстандардном периоду развоја српског књижевног језика (са савремене тачке гледишта) и пореди је са описима у реченицима савременог језика, чиме указује на развојне тенденције лексике и терминологије.

Рекло би се да је највише радова посвећено различитим аспектима проучавања *граматике српског језика*. Осим што доприносе опису граматичких структура српског језика, таква проучавања дају обиље података за проучавање језичке типологије словенских језика. Реферат Душке Кликовац „О систему заменичких прилога за место у српском језику: прилог *тамо*” (стр. 125–140) разматра употребу овог прилога у екзофори, анафори и као корелатива за месне реченице на материјалу корпуса савременог српског језика. То је прилог за треће лице, који означава нешто удаљено и од говорника и од саговорника. Његов опозит је *овде*, а своје синониме *онде* и *онамо* скоро је потиснуо из употребе, јер има шире значење – указује на даље место од неке границе, може имати пејоративно значење, метафорички се лако преноси на време, емоције, разлике итд.

На теоријско-методолошком плану проучавања синтаксе глаголских облика иновативан је рад Јелене Јовановић Симић „Структура и функција временских облика у народној причи” (стр. 107–116). Ауторка предлаже проширивање традиционалног синтаксичког приступа овој проблематици на нивоу реченице, који су неговали Белић и Маретић, на стилистички план стилских жанрова и особина њиховог стила, што аутори називају вербатолошким системом у склопу ширег учења о изражавању. Анализирајући на тај начин народне приче, ауторка истиче да се у временском значању глаголи најчешће употребљавају на почетку приче, и то најчешће крњи перфекат, како би означили неодређену прошлост, скретање пажње на оно што даље следи по том догађају, али и граница ситуације у којој се развијају даљи догађаји. Од осталих облика најчешће се употребљава приповедачки презент са локализацијском функцијом или имперфекат који локализацијску комбинује с релационом указивањем на прошлост у односу на време говора о догађају.

За методологију проучавања синтаксе глаголских облика значајан је и рад „О пасиву плусквамперфекта у српском и другим словенским језицима” (стр. 285–301) Људмиле Поповић, која на типолошком плану анализира значење и употребу овог облика у словенским језицима. Посебну пажњу у анализи ауторка посвећује хомонимији облика пасивне дијатезе за које се наводе облици у граматицима српског, бугарског и горњолужичкосрпског језика (нпр. *Писмо је било написано јуче*. – пасив плусквамперфекта насупрот *Писмо је написано јуче*. – пасив перфекта). Иако се у већини граматика савремених источнословенских језика не помиње плусквамперфекат, конструкција са трпним глаголским придевом и копулом у прошлом времену изражава типично значење плусквамперфекта (антериорност, резултат и антирезултативност), нпр: *Стол накрывт. / Стол был накрывт, до того как пришли гости*. Како би детаљније испитала ту конструкцију, ауторка посматра стање у прошлости кроз анализу конструкције пасивни партицип + аорист помоћног глагола у црквенословенском језику руске редакције у тексту апракосног *Добриловог јеванђеља*. Конструкције се пореде са грчким изворником и даљим преводима на савремене словенске језике. Долази се до закључка да та конструкција није одговарала грчком плусквамперфекту, јер није била специјализована за изражавање таксисног значења, већ резултата у прошлости, што подразумева и одсуство резултата. Имперфекат помоћних глагола изражава резултативно стање статичности, док аорист изражава промену ситуације, преношење информације која се односи на динамички аспект плусквамперфекта. На тај начин ауторка успешно методолошки повезује проучавање синхронije и дијакронije указујући на природу развоја овог глаголског облика у српском и другим словенским језицима.

Проблематици глагола посвећен је и реферат Милоша Ковачевића „Глагол *бити* као модални глагол у саставу сложеног глаголског предиката” (стр. 141–157). Рад значајно допуњава постојећа схватања о модалном значењу глагола *бити* из традиционалне грама-тичке литературе о српском језику. Набрајају се бројни примери из књижевноуметничког, разговорног и новинског стила у којима је глагол *бити* модални део сложеног глаголског предиката са инфинитивом или конструкцијом *да*+презент (*Свашта је за очекивати. Кога је молити, није га љутити.*), при чему те конструкције имају блиско значење глаголима *требати*, *ваљати*, *моћи* или *морати*.

Реферат Јасмине Московљевић Поповић „Корелативне конструкције у савременом српском језику” (стр. 229–244) заправо представља увод у њихово проучавање. Како би их што боље описала, ауторка их дефинише на веома широк начин као све сложене реченице, у чијој се управној клаузи налази упућивачка реч корелативна са зависном клаузом и чија је функција једнака функцији зависне клаузе. Даље се у раду испитују дистинктивна обележја корелатива, обавезност њихове употребе, анализирају примери удвајања корелатива (*Овај што плаћа, тај ти не ради ништа.*) и могућност вишеструке корелације (*Ко је шта тражио, тај је то и добио.*). Последње две особине одудару од

општелингвистичког правила стварања неграматичности смештањем два елемента исте структуре, па је очигледно да се односи кореферентности успостављају на други начин који ваља испитати. Долази се и до других одлика корелатива – већа варијабилност у структурној организацији реченице, што се тиче и линеаризације реченичних конституената. Варијабилност је велика и на лексичком плану, јер је број јединица који могу бити корелативи велики.

Рад Срете Танасића посвећен је анализи безличних партиципских реченица у српском језику (стр. 407–423). Овај тип реченица (*Али давно је речено да слободу није довољно стећи.*) није описан у граматичкој литератури, те је рад значајан допринос проучавању синтаксе реченице у српском језику. На основу богатог корпуса из књижевних дела аутор издваја следеће особине тих реченица: то су једночлане реченице, без субјекта, чији се предикат изражава триним придевом у безличном облику. Од пасивних реченица разликују их важне морфолошке и синтаксичке карактеристике – образују се како од непрелазних, тако и од прелазних глагола, при чему губе валентност за допуну ближег објекта, најчешће додавањем зависне реченице.

Радоје Симић (стр. 373–380) анализира низ заједничких именица у српском језику које обликом једнине упућују на мноштво (*Поништите своју карту. [...] били су на терет не само човјеку, код кога су одсјели. Прича се да Талијан шаље на нас некакве Арапе.*) потврђујући закључак да је реч о метонимији која мноштво исказује јединским облицима како општих, тако и заједничких именица у циљу стилског активирања одређеног исказа.

Повезаност лексике и граматике у један континуум на примеру српског језика показује Миљивој Алановић (стр. 37–48) кроз испитивање два типа прелазних и непрелазних конструкција – копулативне именске (*Београд је насељено место.*), непрелазне са глаголом кретања и финалним просторним адвербијалом (*Марко је ушао у кола.*) и транзитивна с једним и два објекта (*Марко је ухватио лептира. Ана је дала Марку књигу.*). Аутор даље испитује основне поставке конструкционе и депенденцијалне граматике, посебно оне које се тичу улоге прелазног глагола и долази до њиховог обједињавања у оквиру теорије валентности, по којој је немогуће раздвојити синтаксичку и семантичку валентност финитног глагола. На тај начин теорија валентности може објаснити како исте конструкције могу имати различито значење, јер ту управо делује лексика кроз неколико процеса – номинализацију пропозиционог предиката, слабљење лексичког значења прелазног глагола, увођење операторских речи и атипични распоред пропозиционих чланова.

Предмет интересовања српских слависта су и различити аспекти лексике. У раду Драгане Вељковић Станковић „О (само)поимању и именовању човека као неживог ентитета у српском књижевном језику – на примерима адјективне реификације” (стр. 75–88) кроз проучавање везе именовања неживих објеката помоћу придева са значењем људских особина (*мек, тврд, чврст, оштар, туп, широк, тесан, дубок, плитак*) уводи се термин *реилексеме* којим се означавају речи које денотирају неживе ентитете. Анализирајући их, ауторка полази од две претпоставке – да се секундарна значења придева развијају паралелно с одговарајућим концептима, те да су унутрашња и спољашња форма предмета повезане при оваквом опажању.

Весна Крајишник и Весна Ломпар у раду „Усвајање творбених модела у српском језику код одраслих страних говорника и деце матерњих говорника (на примеру именица *potina agentis*)” (стр. 159–172) испитују сличности и разлике у усвајању испитиване лексике код наведених типова говорника на примеру лексема *продавачица, банкар, банкарка, студент, студенткиња, песникиња, певач, певачица, лекар, лекарка, купац, слушатељка, глумац, глумица, чистачица и куварица*, при чему се показују сличности у механизмима усвајања и сличности грешака примењујући најфреквентније суфиксе (*-ац, -ар, -ица, -ка*), те да је творби речи потребно систематичније приступити у настави српског као страног, док ће матерњи говорници спонтано превазићи грешке у току језичког развоја.

Јованка Радић је посветила свој рад анализи личних имена у српском језику у светлу феминистичких погледа на језик (стр. 303–315). Долази до закључка да лична имена као важна ономастичка категорија не почивају на формалним карактеристикама, већ полу, те да та категорија стоји засебно у језику и опозити који је чине нису спојиви с организационим начелима језика као система, чиме негира постулате феминистичког погледа на језик.

Вредан прилог зборнику је и рад Милорада Радовановића „Где у језику налазимо доказе његовој фазичности? (проучавање језика у светлу фази логике)” (стр. 317–325), где у сажетој форми аутор представља своје учење о фази-лингвистици. Прелазак са аристотеловске (тзв. тврде) логике на неопозитивистичку и поливалентну логику која не искључује постојање трећег, тј. неодређеног, отворио је у лингвистици могућност да се већ постојећа истраживања границе, градуелности и континуума прошире. Тако међу спољашњим доказима аутор налази постојање различитих језичких континуума и језичких савеза, а у унутрашњим то су различите граматичке класификације, процеси граматикализације и лексикализације, немогућност да у потпуности одредимо језички тип, већ само његов степен. Зато аутор истиче да приликом проучавања човека и његовог језика не треба бити агенс пресуђивања, већ агенс нијансирања, јер је стварност која нас окружује вероватно таква, док човек у свом описивању стварности тежи класификацијама и поједностављеним описима.

Социлингвистичким и питањима језичке политике и планирања посвећен је рад Далибора Соколовића „У потрази за новом парадигмом језичке политике и планирања мањинских словенских језика” (стр. 381–396). Циљ рада је да подстакне дискусију о могућим начинима кодификације мањинских језика. Разматра се питање да ли је увек добро писмено кодификовати језик (што је уобичајени став у социolingвистици), с обзиром на утврђену чињеницу да заједница често одбија кодификован језик ако се кодификација врши одоздо на доле, јер га не сматра својим адекватним изразом. На тај начин кодификација само узбуђа напуштање мањинског језика и прелазак на већински. Зато аутор предлаже неколико могућих приступа кодификацији одоздо, преко различитих модела – путем модела превентивне лингвистике, проучавањем метајезичке активности у самој мањинској заједници и плурицентричној стандардизацији (на примеру словачког језика у Војводини) и плодно методолошко укрштање апарата језичке политике и планирања са достигнућима еколингвистике.

Питањима *графемике* на ширем европском, а не само славистичком плану, посвећен је рад Вање Станишића „Парадигматика и синтагматика несамосталних графема и два типа ортографских система у европским писменостима” (стр. 397–406). У том смислу разматра се развој словенске писмености и савремено стање српске ортографије кроз примену лингвистичке опозиције парадигматског и синтагматског реда на проучавање писма. На том плану се приближавају наука о језику и наука о писму, а осим тога, повезивање двају планова омогућава боље разумевање односа између графема и фонема. На основу тог разликовања могу се издвојити два типа европских система писмености. Аутор анализира употребу диграфа кроз историју западноевропских језика и њихово савремено стање, поредећи их са стањем у старословенској писмености и савременим словенским писмима. У западноевропском латиничном ареалу несамосталне графеме имају синтагматски развој, док се у латиничним системима Средње и Источне Европе развија парадигматски карактер.

Интересовања српских слависта посвећена су и питањима *правописа*. Вељко Брборић (стр. 61–73) анализира развој интерпункцијске терминологије у српском правопису од времена Вука Стефановића Караџића до данас, при чему констатује да се већина термина није мењала, да за неке термине постоје дублетна решења, што треба разрешити давањем предности једном од њих, а за новије термине (*интернет знак, табела, параграф*) још увек постоје колебања и неуједначености које треба решити у циљу

потпуне стабилизације српске правописне терминологије. Реферат Љиљане Марковић посвећен је „Транскрипцији и адаптацији имена из јапанског у српски и руски језик” (стр. 189–211). Ауторка анализира преносе назива места, личних имена и других апелатива у циљу давања конкретног предлога за функционални систем транскрипције јапанске ономастике како би се она што верније приказала. Фонетски систем српског језика то омогућава, те не треба прибегавати преузимању ономастичких јединица из језика-посредника попут енглеског, француског или руског.

Иако у зборнику нису заступљени реферати свих српских слависта, представљени секцијски реферати сведоче да се српска лингвистичка славистика развија у складу са актуелним тенденцијама науке о језику, да српски слависти активно учествују у научном дијалогу са славистима из целог света и дају свој допринос развоју славистике. Лингвистичка истраживања се унапређују кроз промишљање различитих теоријско-методолошких питања, унапређивање постојећих метода, формулисање нових лингвистичких теорија и увођење нових термина. Поред тога, кроз сагледавање историје српске лингвистичке славистике и систематизацију њених резултата, обезбеђује се повезивање слависта различитих генерација и теоријско-методолошких усмерења, што је неопходан предуслов за стицање нових сазнања с ослоном на богату традицију српске славистике. Треба се надати да ће одржани XVI међународни конгрес слависта утврдити и даље подстаћи развој српске славистике.

Стефан Милошевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
stefan.milosevic@fil.bg.ac.rs